

УДК 929.6

Ярослава Іщенко

ОРДЕН Й. СТАЛІНА: НЕЗДІЙСНЕНИЙ ПРОЕКТ

За часу радянської влади існувало кілька проектів орденів, які не були реалізовані. Серед них – орден Сталіна, про який розповідається у статті.

Зпробним знаком ордена Й. Сталіна широка громадськість вперше змогла ознайомитись на виставці експонатів Петербурзького Монетного двору в галереї Відділу нумізматики Державного Ермітажу, яка була присвячена 270-літтю з дня заснування цього всесвітньо відомого закладу.

На чорному оксамиті під склом лежала елегантна зірка червоної емалі, що мала по краю білу окайку. На її кінцях містились металеві кульки*. Зірку було покладено на п'ятикутну десятипроменеву зірку. У свою чергу ці дві суміщені зірки накладались на вінок з лаврових і дубових гілок. По центру емалевої зірки розміщалося коло блакитної емалі з профільним портретом Сталіна (розворот ліворуч – у правий геральдичний бік). Коло оточувало кільце зеленої емалі з написом по колу «Генералиссимус СССР Сталин». Очевидно, в разі прийняття проекту й відповідного державного замовлення, зірка мала бути золотою, портрет – з платини, вінок – з кольорового золота.

Розміри ордена – діаметр описаної зірки по колу – 66 мм, діаметр центрального медальйона – 33 мм. За дизайном екземпляр-зразок ордена Сталіна дуже подібний до ордена «Победа» і близький до нього за розмірами, у якого діаметр зірки по

---

* Подібні кульки на кінцях-променях (зубцях) можна бачити на Туніському Ордені Слави, або на дизайні зразка польського ордена «Віртути мілітарі».

колу 74,5 мм, діаметр центрального медальйону – 33 мм. Орден «Победа» засновано у листопаді 1943 р. одночасно з орденом Слави (3-х ступенів). Відомо, що саме на той час, в процесі створення названих орденів, одночасно порушено питання щодо введення до пропонованих проєктів портретних зображень Леніна і Сталіна. Коли ж Й.В. Сталіну представляли на розгляд найбільш вдалі варіанти ескізів, він відклав у бік ті, що містили його зображення¹.

Офіційних документів, які б стосувались історії, що передували заснуванню Ордена Сталіна, віднайти поки не вдалося. Всі роботи по виготовленню зразків (у відповідності до ескізу) велися на основі усних розпоряджень начальника Гознака П.В. Андреева й телефонних дзвінків з Москви. Виходячи з того, що роботи над нагородами завжди відносились до розряду «режимних» і провадились в атмосфері цілковитої секретності, про роботу над пробним зразком знала обмежена кількість осіб, які безпосередньо займалися його виготовленням.

Проєкт було створено у квітні 1953 р., тобто через місяць після смерті Сталіна². Автором малюнка ескізу був гравер Ленінградського Монетного Двору А.В.Пластинін³. Виліпив портрет (пластична графіка) головний художник монетного двору Н.А. Соколов (1892–1972).

Працюючи з величезним напруженням, майстри завершили роботу по виготовленню п'яти варіантів оригінальних складових ордена.

Їх виконали гравери А.В.Харитонов і В.А.Засухін. Про «ударні темпи» засвідчує той факт, що вже на кінець квітня один, виготовлений з латуні зразок ордена направили з Ленінграда до Москви у Гознак. Подальшу долю цього зразка не з'ясовано.

Для кого був присвячений орден Сталіна, як нагорода, сьогодні можна тільки здогадуватися. Ймовірно, що він мав слугувати за найвищу відзнаку для тих соратників Сталіна, яких не нагородили високим військовим орденом «Победа».

У спогадах учасників подій 1942 р., пов'язаних з підготовкою підгрунтя для заснування полководницьких нагород для військових, містяться згадки про те, що у серпні – листопаді того року у діючій армії, зокрема, в частинах 45-ї гвардійської дивізії⁴, проходили мітинги, складалися й приймалися листи звернення до ЦК ВКП(б) і з проханням заснувати орден Сталіна⁵. У такий спосіб хотіли створити «громадську думку», тобто показати, що ініціатива заснування ордена йшла знизу, від самих солдатів та офіцерів.

Згадує про це у своїх спогадах і Д.А.Волкогонов. Цілком можливо, ініціатива звернень належала комусь з представників «ідеологічного фронту», який бажав у такий спосіб вислужитися, перед «вождем народів».

Оскільки у 1953 р. проектні малюнки, ескізи, зрештою – зразки ордена Сталіна було виготовлено за надзвичайно стислі строки, можна припустити, що відповідні заготовки для них з'явилися ще у 1942 р., або трохи пізніше. Саме це обумовило появу – від малюнку до пробного Ордена Сталіна у квітні 53-го. Саме тоді, після смерті Сталіна, було дуже доречним показати те, як народ оцінює його діяльність, а влада підтримує ініціативу трудящих, виконує їх волю.

На кінець війни в орденській системі СРСР⁶ функціонували такі нагороди для захисників Вітчизни – військових: Орден Красного Знамени⁷ (заснований 1 серпня 1924 р.); орден Красной Звезды (6 квітня 1930 р.) – ці відзнаки довоєнного часу прийняття. Ордени, засновані під час Великої Вітчизняної війни: орден Отечественной войны (I і II, III ступені – 29 липня 1942 р.); Александра Невского (29 липня 1942 р.); Богдана Хмельницького (I, II, III ступенів, єдиний з орденів СРСР і з написом українською мовою, – 10 жовтня 1943 р.). Пізніше, як вже згадувалося, засновано орден «Победа» і орден Слави (I, II, III ступеня – 8 листопада 1943 р.). Два офіцерські ордени – вищий – орден Ушакова (I і II ступеня) і орден Нахимова (обидва засновані 3 березня 1944 р.). Два останні ордена надзвичайно рідкісні й визнані фалеристами

одними з найкращих за дизайном у світовій фалеристичній спадщині.

За час війни цих нагород удостоєна відносно невелика кількість осіб: Ушакова I ступеня – 47 чоловік; II ступеня – 182; орденом Нахимова – I ступеня – 80 чоловік, орденом II ступеня – 460 осіб. Цілком вірогідно, що саме в роки війни розробники орденів хотіли привести їх до одного знаменника, використовуючи при цьому вже усталену знакову систему. В основу всіх державних відзнак було покладено зірку (золоту або червону) в різних її модифікаціях.

Можна припустити, що орден Сталіна передбачали ввести до нагородної системи другим після ордена Леніна за ієрархією. Нереалізовані проекти ряду орденів, документи щодо розробки яких збереглися в Центральних архівах Росії, у свій спосіб дають уяву щодо розвитку практичної фалеристики в період існування СРСР, засвідчують про тенденції її поступу, розкривають історію створення нагород, причини їх появи або, навпаки, неприйняття і т.д.

1. Див.: Мініатюра. – 1995. – № 21. – С. 10.
2. Добровольська М. Орден Сталина //Мініатюра. – 1999. – № 22. – С. 9.
3. Він помер у тому ж 1953 р.
4. Мова йде про заснування Ордена Слави (I, II, III ступенів) та Ордена «Победа» заснованих 8 листопада 1943 р. // См.: Великая Отечественная война 1941–1945: Энциклопед. – Москва, 1985. – С. 513–514.
5. Добровольская М. Указ. соч... – С. 9.
6. Нагороди захисників вітчизни //Безсмертя: книга пам'яті України 1941–1945. – К., 2000. – С
7. Вважаємо, що при згадуванні в друкованих працях та статтях з фалеристики назву відповідних нагород потрібно подавати тією мовою, якою орден призначено у відповідній системі. Назва перекладається тільки у випадку, коли необхідно розтлумачити зміст окремого поняття: наприклад, «*Virtuti militari*» – орден «Військових заслуг», або «Алтын Ай» («Золотий місяць») – збірка медалі до звання Героя Туркменістану тощо. На орденах за часу СРСР, крім ордена Богдана Хмельницького,

---

написи виконано російською мовою. Перекладати назви орденів – нон-сенс. Однак, в текстах з фалеристики цього правила автори не дотримуються.

Yaroslava Ishchenko

**THE ORDER OF Y. STALIN:
UNREALIZED PROJECT**

The article addresses little known materials about the attempt of instituting the Order of Y. Stalin.